

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»
Кафедра туристичного та готельного бізнесу

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з навчальної дисципліни
«ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ»

для студентів спеціальності 242 «Туризм» ступеня магістра

Полтава – 2016

*Укладач: доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу,
к. геогр. н., доцент Литовченко І.В.*

Вступ

Дисципліна «Туристично-краєзнавча діяльність» посідає одне з ключових місць у структурі підготовки фахівців з туризму. Курс тісно пов'язаний з базовими дисциплінами професійно-орієнтованої гуманітарної та соціально-економічної підготовки студентів у вищих навчальних закладах України та з дисциплінами циклу професійної та практичної підготовки.

Мета навчальної дисципліни – формування у студентів фахового розуміння геопросторових особливостей створення і просування на національний ринок місцевого туристичного продукту, а також сутнісних рис туристичної спеціалізації теренів України на ринку туристичних послуг. На підставі опанування ключових тем навчальної дисципліни у студентів спеціальності «Туризм», мають сформуватися базові рівні знань щодо характерних рис територіальної організації та спеціалізації туристичної сфери регіонів України.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є основи організації туристсько-краєзнавчої діяльності.

Пропонована структура курсу передбачає систематизований виклад історичних, природничо- й суспільно-географічних, культурологічних та господарсько-організаційних засад вивчення туристично-краєзнавчої діяльності, розгляд її теоретико-методологічного арсеналу та базового рівня знань конструктивно-прикладного спрямування, .

Основними завданнями вивчення дисципліни «Туристично-краєзнавча діяльність» є

- визначити місце краєзнавства як науки і охарактеризувати сучасне краєзнавство в Україні
- визначити місце туристичного краєзнавства у системі національного краєзнавства, методи дослідження, джерела краєзнавства, сутність туристсько-краєзнавчої діяльності
- ознайомитися з базовими положеннями обробки, оформлення та публікації результатів наукового дослідження ;
- ознайомитися з базовими положеннями організації та проведення туристично-краєзнавчих подорожей і окремих напрямів туристично-краєзнавчих досліджень (краєзнавчо-географічних; краєзнавчо-біологічних та історико-краєзнавчих).

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати : основні положення організації краєзнавчо-туристичних подорожей; особливі умови організації і проведення піших, лижних, водних, гірських туристсько-краєзнавчих подорожей; вміння чітко використовувати картографічний матеріал, формувати склад експедиції, планувати маршрут, залежно від поставлених завдань, складати технічне завдання, кошторис подорожі (експедиції), організувати експедиційний побут та безпеку підчас подорожі

Зміст дисципліни

Модуль 1.

Теоретико-методичні та методологічні основи туристичного краєзнавства

Тема 1. Історія становлення й розвитку туристичного краєзнавства в Україні (2 години)

План

1. Сутність навчальної дисципліни «Туристично-краєзнавча діяльність».
2. Об'єкт і предмет дослідження дисципліни.
3. Принципи туристично-краєзнавчої діяльності.
4. Методи дослідження туристично-краєзнавчої діяльності.

Методичні рекомендації до вивчення теми

Краєзнавчий рух в Україні (XIX–XX ст.) сприяв широкому залученню громадськості, зокрема молоді, до процесу національно-культурного відродження краю, піднесення культурно-просвітницької роботи та національної самосвідомості українського народу.

Туристично-краєзнавчий рух мав суттєвий вплив на формування особистості, сприяв процесу подальшого утвердження туризму, виникненню нових туристичних секцій та гуртків у молодіжних спортивних товариствах та зростанню кількості їх членів.

Найбільш поширеними формами туристично-краєзнавчої роботи були прогулянки, екскурсії, мандрівки, експедиції, зльоти, змагання.

Інформаційні джерела:

3; 4; 7; 8; 11; 12; 13.

Тема 2. Туристично-краєзнавча діяльність: об'єкт, предмет, основні завдання та теоретико-методологічні засади дисципліни (2 години)

План

1. Становлення туристичного краєзнавства як науки.
2. Родовід українського краєзнавства, його давні традиції.
3. Фундатори національного краєзнавства.
4. Історія розбудови у туристичної інфраструктури в різні історичні періоди.
5. Особливості розвитку краєзнавства на Полтавщині.

Методичні рекомендації до вивчення теми

Туристичне краєзнавство формується на стику географічного, економічного, історичного й етнологічного краєзнавства, а також туризмознавства і рекреалогії шляхом міждисциплінарного синтезу їх теоретико-методологічних і прикладних напрацювань.

Туристично-краєзнавчі дослідження є важливим джерелом формування наукової фактологічної бази географії, історії, етнографії, дидактики, методики викладання шкільних курсів і курсів ВНЗ, поповнення музейних експозицій, змістовного насичення наукових і популярних видань. У процесі краєзнавчої діяльності учні та студенти на основі безпосереднього вивчення компонентів природи, природних комплексів і ресурсів, результатів господарської діяльності поселень формують географічні і суспільно-економічні поняття, накопичують дані для узагальнень, розвитку уявлень про систему складових географічного простору рідного краю.

Краєзнавчу діяльність стимулює набуття навичок, умінь, самостійності, що задовольняє пізнавальні потреби, освоєння прийомів наукових досліджень майбутніми краєзнавцями.

Упродовж ХХ ст. на теренах України бурхливо розвивається туристична індустрія. Для всебічної розбудови туристичної індустрії на певній території необхідне всебічне вивчення її туристично-рекреаційних ресурсів власне засобами і методами краєзнавства.

Рекреаційно-туристичний комплекс (РТК) - це функціональна підсистема територіальної рекреаційної системи, що характеризується єдністю території, яка володіє значним рекреаційним потенціалом, наявністю сукупності рекреаційних установ і підприємств інфраструктури, єдністю організаційних форм управління, що забезпечують ефективне використання природних і економічних ресурсів.

Об'єктами краєзнавчого інтересу виступають ТРС локального рівня. Зокрема, до них слід віднести такі таксономічні одиниці національного рекреаційно-туристичного комплексу: наприклад, Львів, Моршин, Славське.

Предметом дослідження туристичного краєзнавства виступають окремі складові туристично-рекреаційного потенціалу краю - природні рекреаційні ресурси (мінеральні води, клімат, озера тощо), ступінь їх освоєння і характер експлуатації, пам'ятки історії і культури, туристичні заклади та інші об'єкти туристичної інфраструктури, а також різноманітні аспекти розвитку туристичного руху в краї.

Адже саме туристичне краєзнавство здатне репрезентувати всьому світові багатство національної історико-етнокультурної спадщини, зацікавити нею широкі верстви населення держави, насамперед, молодь, здатне відродити "з руїни" унікальні занедбані об'єкти старовини, спроможне "допомогти" українським музеям, заповідникам і національним паркам заробляти достатні кошти для розширеного самофінансування й своєчасного проведення реставраційних, консерваційних чи упорядкувальних робіт.

Інформаційні джерела:

8; 10; 11; 12; 13.

Тема 3. Туристична картографія як основний методологічний засіб туристично-краєзнавчої діяльності (2 години)

План

1. Зародження і розвиток спеціальної туристичної картографії.
2. Сучасний стан туристичної картографії в Україні.

3. Туристична карта: мета створення, вимоги, що ставляться до туристичної карти.
4. Класифікація туристичних карт.

Методичні рекомендації до вивчення теми

Карта - це побудоване в картографічній проекції зменшене зображення земної поверхні (або поверхні іншого небесного тіла чи позаземного простору) на площині у певному масштабі за допомогою умовних знаків. Масштаб - це ступінь зменшення об'єктів при зображенні їх на площині. Розрізняють числовий, іменований і лінійний масштаби.

При проектуванні земної поверхні на площину потрібно виконати дві умови: - кожній точці земної поверхні повинна відповідати тільки одна точка на карті; картографічне зображення не повинно мати розривів.

Щоб виконати ці вимоги, потрібно провести рівномірне розтягнення в місцях розривів, а в місцях перехресть - стиснення. Картографічні проекції - це математичні способи перенесення меридіанів і паралелей градусної сітки з поверхні глобуса на площину (карту) з точною передачею географічного положення будь-якої точки земної поверхні.

Місцевість на карті навіть найбільшого масштабу в усіх деталях зобразити не можливо. Тож чим дрібніший масштаб карти, тим менше об'єктів на них показують. Виділення на карті головного й вилучення другорядного досягається шляхом картографічного узагальнення - генералізації.

Картографічною генералізацією називають відбір головного, істотного та його цілеспрямоване узагальнення з метою зображення на карті тієї чи іншої частини дійсності в її основних, типових рисах і характерних особливостях, відповідно до призначення, тематики і масштабу карти (за К. А. Саліщевим).

Особливу групу карт складають карти туристичні, що призначені для потреб туристів і відпочиваючих. Карти туристичні - це карти, призначені для забезпечення потреб туристично-екскурсійної справи, один із видів карт тематичних.

Туристичні карти відзначаються мальовничим оформленням, супроводжуються детальними показниками і довідковими відомостями. Вони можуть охоплювати значні райони, цікаві з точки зору туризму і відпочинку (наприклад, курортне узбережжя Іспанії), національні парки, міста, окремі пішохідні, лижні, автомобільні маршрути.

До цієї ж групи відносять карти для спортивного орієнтування, спеціально пристосовані для організації змагань з цього виду спорту.

Географічною основою для створення туристичних карт виступають загальногеографічні карти, архітектурні плани міст і космічні знімки. Туристичні карти супроводжуються пояснювальним текстом, переліком об'єктів обслуговування та туристичного призначення, списками вулиць та площ, маршрутами міського транспорту, кольоровими ілюстраціями та малюнками.

Популярні туристичні карти здебільшого видають у складеному вигляді або портативними брошурами. Такий спосіб видання максимально враховує практичність і зручність у користуванні, адже складені чи брошуровані туристичні карти займають мало місця у дорожньому ранці екскурсанта і не вимагають особливих зусиль для перегляду їх тематичного змісту.

Створення науково-довідкових туристичних карт пов'язане з дослідженням, організацією і плануванням туризму як галузі господарства України. З цією метою розробляються оціночні карти (у них подається оцінка природних, соціально-культурних, економічних умов та інженерних передумов для розвитку туризму), туристичного районування тощо.

Різноаспектні туристичні карти є основою для створення туристичних атласів. Географічні атласи - це система географічних карт, об'єднаних певною ідеєю, змістом, способами зображення географічних явищ та об'єктів.

Інформаційні джерела:

7; 9; 13.

Тема 4. Природні туристично-краєзнавчі ресурси України (2 години)

План

1. Наукова сутність та суспільне значення рекреації у природному середовищі.
2. Потенціал природних краєзнавчо-туристичних ресурсів України.
3. Історія заповідної справи в Україні та поняття про державний природно-заповідний фонд.
4. Класифікація об'єктів природно-заповідного фонду України.

Методичні рекомендації до вивчення теми

Краєзнавство і туризм базуються на цільовому і раціональному використанні рекреаційних ресурсів. Визначити цінність тих чи інших територій для краєзнавства і туризму допоможе вивчення рекреаційних ресурсів - сукупності природних і створених людиною об'єктів і явищ природного середовища, які придатні для туристично-краєзнавчої діяльності.

Рекреаційне природокористування - це комплекс заходів, пов'язаних із використанням природних ресурсів з метою оздоровлення людини, відновлення її фізичного та психологічного самопочуття, розширення екологічного і культурного світогляду.

Рекреаційне природокористування здійснюється на конкретних територіях з певними соціально-економічними та природними умовами. Система рекреаційного природокористування формується під впливом зростаючих потреб суспільства в рекреаційних послугах та рівня придатності природно-ресурсного потенціалу території для рекреаційного використання.

Природні краєзнавчо-туристичні ресурси - це природні та природно-антропогенні ландшафти, об'єкти та явища живої і неживої природи, які мають комфортні властивості для

туристичної діяльності, які можна використати для її організації протягом певного часу.

Розвиток туризму і краєзнавства передбачає максимальне використання природних та історико-культурних можливостей території, а також інфраструктури виробничої і невиробничої сфер економіки, адміністративно-територіального поділу з урахуванням вимог ефективного природокористування та охорони навколишнього природного середовища.

Україна має надзвичайно багаті й різноманітні природні туристично-краєзнавчі ресурси: кліматичні, водні, орографічні (гірські хребти та передгір'я), приморсько-пляжні, біотичні (лісові), ландшафтні, бальнеологічні, фітолікувальні (масиви лісових і паркових насаджень), спелеологічні тощо.

Інформаційні джерела:

1.а.і.1; 5; 6; 13; 14.

Модуль 2.

Організація та проведення туристично-краєзнавчої діяльності в Україні

Тема 5. Фортеці, замки і монастирі як туристично-краєзнавчі об'єкти (2 години)

План

1. Стан краєзнавчої вивченості замків, фортець і монастирів України.
2. Класифікація оборонних споруд.
3. Законодавство України про охорону культурної спадщини.
4. Характеристика видатних пам'яток фортифікаційного зодчества України.
5. Використання замків і фортець у туризмі.

Методичні рекомендації до вивчення теми

У багатій історико-архітектурній спадщині України визначне місце належить пам'яткам оборонної архітектури - фортецям, замкам, оборонним храмам, міським укріпленням. Упродовж багатьох століть роль оборонних споруд була провідною в системі міст і містечок. Без перебільшення можна сказати, що від рівня організації оборони залежала доля всіх поселень.

Споруди оборонного типу, або, як ми тепер їх називаємо, пам'ятки оборонного будівництва, зводили як для захисту від ворожих нападів, так і для оборони великих феодалів і магнатів від народного гніву і частих взаємних нападів феодалів-сусідів. Потреба в обороні краю з кожною наступною епохою видозмінювала архітектурну монументальність оборонних споруд краю. Завдяки цьому на місці давніх дерев'яно-земляних укріплень давньослов'янських градів з'являються кам'яні укріплення княжих резиденцій і палаців, а згодом - укріплені династичні замки і садиби господарів краю. У період пізнього середньовіччя оборонну роль в Україні відігравали не лише замки і фортеці, а й численні церкви і монастирі.

Замки і монастирі - це найбільші за розмірами історичні споруди в забудові населених пунктів. Завдяки своїм масштабам вони досі виступають композиційними центрами багатьох історичних міст і сіл України (Києва, Переяслава, Чигирин, Полтави, Путивля, Чернігова, Глухова, Батурина, Охтирки, Новгород-Сіверського, Львова, Кам'янця-Подільського, Білгорода-Дністровського, Жовкви, Дрогобича, Белза, Судака та ін.). Деякі з наших міст - Київ, Львів, Володимир-Волинський, Луцьк, Путивль, Новгород-Сіверський, Білгород-Дністровський - мали надзвичайно розвинену й складну систему укріплень, що формувалися понад півтисячоліття. Головні транспортні торговельні шляхи проходили через більшість укріплених міст та містечок. Торговельні зв'язки міст різних регіонів України, завдяки укріпленим територіям, сприяли не лише розвитку внутрішнього ринку, але й міжнародній торгівлі.

Найбільша кількість замків, фортець та оборонних монастирів збереглася до нашого часу на заході України.

Розташовані на вершинах пагорбів, крутих скелястих місцевостях, оточені озерами, річками та болотами, оперезані високими валами і глибокими ровами, оборонні споруди слугували воєнними пунктами, придатними до кругової оборони і тривалої боротьби з ворогом. Різноманітні за розмірами і плануванням, вони гармоніюють з довкіллям.

Фортеці і замки виконували різноманітні функції: охорони незалежності держави чи певної території, виступали композиційними центрами багатьох історичних міст України, водночас вони є визначними витворами архітектури, в яких втілено талант і майстерність багатьох поколінь людей; через укріплені міста проходили транспортні торговельні шляхи.

Містобудівний розвиток населених пунктів, художньо-естетичне виховання суспільства не можливі без включення замків, фортець, монастирів у сучасне життя, надання доступу до пам'яток історії та культури широким верствам громадян України та іноземним туристам.

Інформаційні джерела:

12; 13.

Тема 6. Курортні ресурси України (2 години)

План

1. Курортні ресурси України, як об'єкти туристично-краєзнавчої діяльності.
2. Класифікація курортів України.
3. Природні умови формування курортних ресурсів України.
4. Курортні ресурси України, як об'єкти туристично-краєзнавчої діяльності.

Методичні рекомендації до вивчення теми

Україна має всі необхідні умови для розвитку рекреаційного комплексу. У нас багато рекреаційних ресурсів: бальнеологічних, кліматичних, ландшафтних, пляжних, пізнавальних.

Рекреаційні ресурси - це об'єкти та явища природного й антропогенного походження, що їх використовують для туризму, лікування, відпочинку, які впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів (центрів), їхню спеціалізацію та економічну ефективність.

Україна надзвичайно багата на природні курортні ресурси, які мають лікувальні властивості.

Курортне лікування - це лікування природними курортними чинниками (ресурсами). До них належать:

- мінеральні води;
- лікувальні грязі та озокерит;
- ропа лиманів і озер;
- соляні печери;
- природні комплекси зі сприятливими кліматичними умовами, придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань й організації відпочинку.

У рекреаційних потребах населення провідне місце належить відпочинку на природі. Тому важливим ресурсом є лісова рослинність. Лісові рекреаційні ресурси в Україні поділені досить нерівномірно. Більше за все лісових масивів у Південно-Західному районі, де формування рекреаційних територій спирається саме на цей фактор. У Закарпатській, Київській, Житомирській, Черкаській областях ліси виконують функції водорегулювання, водоохорони, ґрунтозахисту. Ландшафтно-кліматичні ресурси сприяють розвитку рекреаційної діяльності. Береги, моря, річки, водосховища, озера, Українські Карпати та Кримські гори, лісові масиви - для цих ландшафтів характерне сполучення чистого повітря, наповненого киснем, та високої вологості.

За своєю медичною спеціалізацією курорти України поділяють на:

- курорти загального призначення;
- спеціалізовані курорти для лікування конкретних захворювань.

Інформаційні джерела:

6; 12; 13; 14.

Тема 7. Організація використання печер для цілей туризму (2 години)

План

1. Печери як об'єкт краєзнавства.
2. Історія вивчення печер України.
3. Печери України як пам'ятки природи.
4. Використання карстових печер для спелеотуризму, спелеотерапії та інших цілей.

Методичні рекомендації до вивчення теми

Печери природного походження - це порожнини у верхніх шарах земної кори, які мають на денній поверхні один або кілька отворів.

Найпоширеніші печери в розчинних геологічних породах - вапняках, крейді, гіпсі, ангідриді, кам'яній солі. Відомі печери у вапнякових туфах, конгломератах, гранітах, базальтах, вулканічних породах, а також льодові.

За генезисом печери поділяють на:

- корозійні,
- ерозійні,
- гравітаційні,
- абразійні,
- антропогенні тощо.

За віком печери поділяють на активні, реліктові та викопні. За напрямленістю печери бувають горизонтальні, вертикальні, нахилені та складні (в тому числі багатоповерхові); за формою - лантухоподібні, коридорні, лабіринтові; за глибиною - колодязі, шахти; за мікрокліматом - статичні й динамічні, теплі та холодні; за наявністю води - сухі та обводнені.

Утворення печер пов'язано з розчинюючою дією води, що проникає в тріщини. Розширюючи тріщини, вода створює в товщі породи складну систему каналів. У зоні горизонтальної циркуляції, де вода спричиняє найбільш розчинюючий ефект,

утворюється магістральний канал, який поступово розширюється за рахунок сусідніх невеликих тріщин і стягує води з суміжних каналів. Так поступово формується підводна річка. Але при розширенні нових тріщин і частковій закупорці старих каналів, принесенні з поверхні уламкових матеріалів або внаслідок обвалу стелі річка може прокласти собі новий підземний шлях стоку, а попередні галереї стають сухими.

Печера може мати лише один вхідний отвір. На протилежному кінці вона буде закінчуватися або системою дуже вузьких ходів і тріщин, або обвальними чи натічними утвореннями, що закупорюють її. Такі печери називають сліпими. Можливі печери з виходами з двох боків. Це так звані прохідні печери.

У багатьох печерах на днищах, стінках або стелі утворюються натічні форми. Зі стелі печери звішуються у вигляді бурульок вузькі і довгі сталактити, що складаються з кальциту і в розрізі мають концентричну будову. З дна печери назустріч сталактитам піднімаються більш масивні й короткі форми, що називаються сталагмітами. Нерідко сталактити та сталагміти зростаються, утворюючи натічні колони. Цікаво, що в деяких печерах нагромаджується лід. Такі печери так і називають - льодяними, або холодними. Льодяні печери в Україні поширені в Криму.

"Печери... По-різному називають їх люди: підземна казка, світ чудес, восьме диво... Та в кожному випадку - це частинка рідної землі, унікальний, неповторний дивосвіт, який ми повинні вивчати і оберігати".

Ціною десятиліть важкої праці науковців і ентузіастів-краєзнавців, зусиллями сотень досліджень відкривалися таємниці печер.

Термін "спелеологія" (від гр. "спелеон" - печера) запропонував у 1890 р. французький археолог Емель Рів'єр. Зміст цього поняття весь час змінювався. Під спелеологією нині розуміють одну з наук про Землю, що вивчає походження, розвиток, геологічні, гідрогеологічні та мікрокліматичні особливості печер, їх сучасну і древню фауну, технічні прийоми проникнення під землю і роботи в підземних умовах.

Спелеотуризм - це одна з популярних форм активного (екстремального) туризму, що передбачає одно- та багатоденні подорожі підземними лабіринтами і знайомство з красою феєричних натічних форм печер. В Україні спелеотуризм розвивається на базі печер Криму, Західного Поділля й Буковини.

Інформаційні джерела:

13.

Тема 8. Музеї як об'єкти туристично-краєзнавчої діяльності (2 години)

План

1. Музеї як об'єкти туристично-краєзнавчої діяльності.
2. Роль музеїв у розвитку суспільства.
3. Класифікація музеїв України. Визначні музеї України.
4. Полтава - місто-музей і місто музеїв, духовна столиця України.

Методичні рекомендації до вивчення теми

Термін "музей" в перекладі з грецької мови означає місце, присвячене музам, дочкам богині пам'яті Мнемозити. Вважаючи їх покровительками науки і мистецтва, греки будували на їхню честь храми, які називали музейонами. Саме звідси й походить термін "музей".

"Музеї - це культурно-освітні та науково-дослідні заклади, призначені для вивчення, збереження та використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, прилучення громадян до надбань національної і світової історико-культурної спадщини".

Основними напрямками музейної справи є культурно-освітня, науково-дослідна діяльність, комплектування музейних зібрань, експозиційна, фондова, видавнича, реставраційна, пам'яткоохоронна робота.

Музейна справа - це спеціальна галузь культурно-освітньої та наукової діяльності, яка здійснюється музеями щодо

комплектування, збереження, вивчення і використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури [15].

Функції музею доволі складні, а форми діяльності різноманітні. Музеї мають багато особливостей і специфічних рис, які зумовлюють їхні наукові, культурно-освітні функції і зближують з відповідними закладами.

Найголовніша особливість музеїв полягає в тому, що вони збирають, вивчають та експонують першоджерела або оригінали, тобто пам'ятки, які безпосередньо пов'язані з розвитком природи, життям людського суспільства. За цією особливістю музеї близькі до науково-дослідних установ, які також вивчають (у своїх аспектах) першоджерела.

Друга особливість музеїв полягає в тому, що вони працюють над дуже різнорідними першоджерелами - використовують геологічні, палеонтологічні, зоологічні, антропологічні та інші природничі колекції, пам'ятки матеріальної культури (знаряддя праці, інструменти, ремісничі вироби, зброю, побутові речі тощо), пам'ятки духовної культури (твори живопису, графіки, скульптури, декоративного мистецтва тощо), а також рукописні та друковані документи, книги. Види і форми першоджерел надзвичайно різноманітні, кількість їх величезна.

Третьою особливістю музеїв є те, що вони використовують свої фонди для популяризації першоджерел - показу їх в експозиційних залах, на спеціальних виставках, за допомогою екскурсій, лекцій або інших видів інформування.

Специфіка музеїв виявляється також у тому, що в їхній діяльності науково-дослідні й освітні функції тісно поєднуються. Збираючи першоджерела, створюючи таким чином джерельну базу для наукових досліджень і проводячи власні дослідження, музеї водночас займаються широкою популяризаторською діяльністю.

Окрему групу музеїв України становлять музеї-заповідники (архітектурно-історичні та історико-культурні), до складу яких, крім експозиції, входять архітектурні, історичні, літературні та інші пам'ятки, що знаходяться на території заповідника.

Краєзнавчі музеї - це найчисельніша група серед музеїв нашої країни. До провідних музеїв цього профілю належать: Полтавський краєзнавчий музей, Закарпатський краєзнавчий музей, розташований у стародавньому замку Ужгорода; Білгород-Дністровський, Кримський, Чернівецький, Житомирський та Одеський краєзнавчі музеї. Крім того, понад 7 тис. музейних закладів краєзнавчого типу працюють на громадських засадах.

Інформаційні джерела:

12; 13.

Тема 9. Організація та проведення туристично-краєзнавчих подорожей (2 години)

План

1. Організація та проведення туристично-краєзнавчих подорожей та походів.
2. Вибір району подорожі та розробка маршруту. Організація руху у поході.
3. Правила безпеки туриста під час проходження походів різного типу.
4. Перша медична допомога у туристичних походах.
5. Психологічні аспекти комплектування груп. Комплексна психологічна підготовка туристичної групи.

Методичні рекомендації до вивчення теми

Послідовність етапів організації і підготовки туристично-краєзнавчих подорожей передбачає підготовку групи, складання графіка руху на маршруті, організаційне і матеріально-технічне забезпечення.

Туристська група повинна бути колективом, у якому панують сприятливий психологічний мікроклімат і єдність цілей. Бажано, щоб усі туристи в групі мали приблизно

однаковий вік та фізичну підготовку, схожі знання та навички, спільні інтереси.

Комплектування групи необхідно проводити з туристів, які працюють на одному підприємстві, в одному закладі, або з учнів однієї школи, технікуму, університету. Такі групи однорідні та стійкі, їх легше організувати та забезпечити спорядженням.

Кількісний склад туристської групи, що бере участь у поході вихідного дня або категорійній подорожі, має бути не меншим чотирьох і не більшим 50 осіб. Туристські групи, які збираються на маршрути I-III категорій складності, повинні налічувати не менше чотирьох осіб, а на маршрути III і вищої категорій складності - не менше шести. До складу груп, що подорожують за маршрутами IV і вищої категорій складності, не має входити більше 12 осіб (для водних походів -20). Мінімальний склад групи для походу, що проводять у період міжсезоння, - шість осіб.

Для того щоб подорож мала організований характер, необхідно між усіма її учасниками правильно розподілити обов'язки, обрати керівника подорожі, його замісника, завідувача господарства, санінструктора, скарбника, фотографа, фізорганізатора тощо.

Інформаційні джерела:

9; 11; 13.

Список інформаційних джерел:

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. / О.О. Бейдик – К.: 2001.
2. В'їзний туризм: навч. посібник / [П.Ф. Коваль, Н. О. Алешугіна, Г. П. Андреева та ін.]. – Ніжин: Видавництво Лук'яненко В.В., 2010. – 304 с.
3. Голубко В. Історичне краєзнавство. Навчальний посібник. / В. Голубко, С. Качараба, А. Середяк. – Ч.І. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 130 с.
4. Дем'янчук Г. С. Українське краєзнавство: сторінки історії. / Г.С. Дем'янчук. – К.: Просвіта 2006. – 293 с.
5. Заповідники і національні природні парки України. -К, 1999.
6. Коротун І. М. Природні ресурси України: Навч. посібник. / І. М. Коротун – Рівне, 2000.
7. Костриця М.Ю. Українське географічне краєзнавство: історія, методологія, статистика, практика. М. Ю. Костриця – Житомир: Косенко, 2006. — 444 с.
8. Краєзнавство в Україні: сучасний стан і перспективи: наук. Збірник. – К. : Академія, 2003. – 232 с.
9. Крачило М. П. Краєзнавство і туризм: навч. посібник / М.П.Крачило. – К.: Вища школа, 1994. – 191 с.: іл.
10. Куйбіда В. Організація туристсько-краєзнавчої роботи / В. Куйбіда, Н. Пангелова // Рідна школа. – 2008. - №10. – С. 55-57.
11. Пангелов Б. П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: навч. посібник / Б. П. Пангелов. – К.: Академвидав, 2010. – 248 с.
12. Панкова Є.В. Туристичне Краєзнавство: Навчальний посібник / Є. В. Панкова – К.: Видавництво: Альтерпрес, 2003. – 352 с.
13. Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство Навчальний посібник. За редакцією проф. Заставного Ф.Д. – К.: Знання, 2006. - 575 с.
14. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України: У 3 ч. : Підручник / В. П. Руденко – К.; Чернівці : Academia : Зелена Буковина, 1999 . – 567 с.

15. Тронько П.Т. Краєзнавство у відродженні духовності і культури. Досвід. Проблеми. Перспективи./ П. Т. Тронько – К, 1994.
16. Штангей Ю. В. Орієнтовні навчальні програми туристсько-краєзнавчих об'єднань учнівської молоді / Ю. В. Штангей. – К.: ІЗМН, 1996. – 368 с.